

rin yaklaşık beşte birini oluşturur. Her hükümdar devrinin sonunda o dönemde vefat eden ulemanın biyografileri de bulunmaktadır. Bu biyografiler özellikle Osmanlı tarihine ait kısımda oldukça ayrıntılıdır. Münasebet düştükçe coğrafi bilgiler de verilmiş ve esere yer yer şiirler serpiştirilmiştir. Kâtib Çelebi'nin belirttiği üzere eserin tamamı müellifi tarafından Türkçe'ye tercüme edildiği gibi *Nihâyetü'l-merâm* adlı Arapça muhtasarı da *Dürr-i Meknûn* veya *Gülşen-i Tevârih* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (bk. TSMK, Revan, nr. 1136). *el-‘Aylemü’z-zâhir* daha sonra yazılan birçok tarih kitabına kaynak olmuş ve örnek teşkil etmiştir. Başta Kâtib Çelebi olmak üzere (bk. *Fezleketü't-tevârih*, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 10.318) Âlî Mustafa Efendi, Süheylî Çelebi, Mehmed b. Mehmed, Müneccimbaşı ve Hezarfen Hüseyin Efendi Cenâbî'nin tarihinden faydalanarak yeni eserler meydana getirmişlerdir. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yûsuf el-Karamânî'nin *Ahbbârü'd-düvel*'i de bu eserin bir hulâsası gibidir.

Henüz yayımlanmamış olan eserin sadece İstanbul kütüphanelerinde yirmiyiye yakın nüshası vardır (eserin Arapça yazmaları Süleymaniye Ktp., Yeniciami, nr. 831, 832, Reîsülküttâb, nr. 608-609, Ayasofya, nr. 3033, Hamidiye, nr. 896; Râgıb Paşa Ktp., nr. 983, 985-986; Köprülü Ktp., nr. 1031-1032; Murad Molla Ktp., nr. 1429-1430, 1454; TSMK, nr. III. Ahmed, 2958, Revan, 1568; Nuruosmaniye Ktp., nr. 3098, 3099-3100, 3101-3102'de; Türkçe muhtasar tercümesi TSMK, nr. Revan, 1136, Hazine, 1607; Nuruosmaniye Ktp., nr. 3097

ve 3107'de kayıtlıdır; yurt dışında bulunan çeşitli nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 300; *Suppl.*, II, 411-412; C. Zeydan, II, 319-320; Babinger, s. 122). E. Fagnan eserin Mağrib ve İspanya'nın coğrafyasıyla ilgili kısımlarını özet halinde İngilizce'ye çevirmiştir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap-Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Egemen Tülek, eserin mukaddimesiyle II. Selim ve III. Murad dönemlerine ait kısmın tenkitli metnini mezuniyet çalışması olarak hazırlamıştır (1975, Şarkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 232).

Cenâbî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserlerinden bazıları şunlardır: *Risâle fi binâ'i Ayaşofya ve kal'ati Kostañtiniyye, es-Seb'ü's-seyyâr, Nihâyetü'l-merâm ve bahru cevâhiri'l-ke-lâm* (*Keşfü'z-zunûn*, I, 851; II, 976; *Hediyetü'l-‘arîftin*, II, 436-437; *İzâhu'l-meknûn*, II, 692; *Osmanlı Müellifleri*, III, 39-41; *GAL Suppl.*, II, 411-412; *Kehhâle*, XII, 246-247).

BİBLİYOGRAFYA:

Rûznâmçe Defteri, Şer'iyye Sicilleri, İstanbul Müftülüğü Arşivi, nr. 4, s. 7, 31; *Rûznâmçe Defteri*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 5193/4, vr. 54*; *Beyânî, Tezkire*, İÜ Ktp., TY, nr. 2568, vr. 22*; *Kınalızâde, Tezkire*, I, 262-265; *Atâi, Zeyl-i Şekâik*, s. 118, 308-309; *Keşfü'z-zunûn*, I, 26, 224, 291, 851; II, 976, 1181; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 1838; *Sicill-i Osmani*, II, 88; *Osmanlı Müellifleri*, III, 39-41; Brockelmann, *GAL*, II, 300; *Suppl.*, II, 411-412; *İzâhu'l-meknûn*, II, 692; *Hediyetü'l-‘arîftin*, II, 436-437; *Zirikli, el-A'lâm*, VIII, 231; Babinger (Üçok), s. 120-122; C. Zeydan, *Adâb*, II, 319-320; "Cennabi", *İA*, III, 100; F. Rosenthal, "al-Djannabi", *EI*² (İng.), II, 452.

MEHMET CANATAR

CENÂHIYYE

(الجناحية)

Hız. Peygamber'in

"zü'l-cenâhayn" lakabını verdiği

Ca'fer b. Ebû Tâlib'in oğlunun torunu

Abdullah b. Muâviye'yi

(ö. 129/746-47)

imam kabul edenlere verilen ad

(bk. ABDULLAH b. MUÂVİYE).

CENÂİB

(الجنايب)

Henüz Allah'ta seyr (seyr fillâh)

haline ulaşmamış,

Hakk'a yürüme (seyr ilallah) halindeki

sülûk ehli için kullanılan

bir tasavvuf terimi

(bk. SEFER; SÜLÜK).

CENAZE

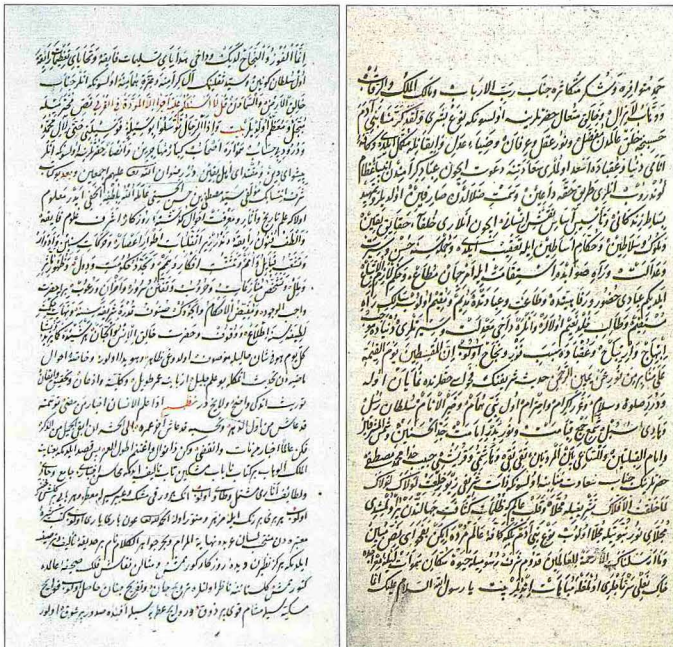
(الجنازة)

Arapça'da cenâze ve cinâze hem "ölü" hem de "tabut" anlamında kullanılır. İslâm literatüründe ölmek üzere olan kişiye muhtazar, ölü için genel olarak yapılması gereken hazırlıklara teçhiz, yıkanmasına gasil, yıkandıktan sonra kefenlenmesine tekfin, tabuta konulup namazının kılınacağı yere ve daha sonra kabrine taşınmasına teşyî, kabre konulmasına da defin denilmiştir.

İslâm'ın Dışındaki Dinlerde Cenaze. Tarih öncesi dönemlerden bugüne kadar pek çok kültürde ölüm ve cenaze ile ilgili çeşitli kütlerin varlığı bilinmekte ve en erken dolaylı belgelere, Yontma Taş devrinin orta safhasından (paléolithique moyen: m.ö. 150.000-35.000) itibaren Avrupa'daki Homo Neandertalensis mezarlarından çıkan buluntular arasında rastlanmaktadır. Yazılı kaynaklardan öğrenildiğine göre de Sumer, Asur, Hitit ve Mısır uygarlıklarında bu kûlt mevcuttu.

Grek-Roma dünyasında, ölen kişi yıkanıp yağlanarak beyaz bir giysiyle yatağa yatırıldıktan sonra etrafında özel ağlayıcılar tarafından "ağlama seremonisi" yapılırdı. Bu kültürlerde ölüler bazan yakılmış, bazan da gömülmüştür (Matthews, s. 126).

Hindistan'da ölü kûltüyle ilgili en eski bilgilere, Rig Veda'nın X. kitabının 14-15. cümlelerinde rastlanır. Buna göre Hinduizm'in başlangıç dönemlerinde ölüler özel bir merasimle gömülmekteydiler. Bugün Güney Hint kâstları ve Lingayet mezhebi dışında bütün Hindûlar ölüleri-

Nihâyetü'l-merâm'in müellifi tarafından Türkçe'ye *Gülşen-i Tevârih* adıyla tercüme ettiği nüshasının ilk iki sayfası (TSMK, Revan, nr. 1136)

ni yakmaktadırlar. Bir Hindü ölümünün yaklaştığını hissettiğinde yakınlarıyla helâlleşir. Ölüm gerçekleştiğinde cesedin tırnakları ve saçları kesilir; temiz bir elbise giydirilip başı güneye döndürüldükten sonra etrafında üç ateş yakılır. Ölen Brahman kastından ise Aranyakalar'dan, başka bir kasttan ise Vedalar'dan dualar okunur. Daha sonra ceset bir odun yığını üzerine yatırılarak yığın ateşlenir. Cesedin tamamıyla yanmasından sonra artakalan kemikler toplanır ve saklanır (ERE, IV, 476-477).

Budizm'de törenler ölüm olayından itibaren üç-yedi gün içerisinde yapılır. Budistler ölü yakma geleneği yanında Seylan'da olduğu gibi ölü gömme geleneğini de benimsemişlerdir. Mahaparinibbana Sutta'ya göre Buda yakılmıştır. Çin'de ve Japonya'da önceleri cenaze tabut içinde defnedilirken Budizm'in benimsenmesinden sonra yakılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte çağdaş toplumalarda geleneksel anlayış da devam etmektedir.

Zerdüştiliğe göre ceset murdar sayıldığından onu gömmek toprağa, yakmak ise ateşe saygısızlık kabul edilir ve bu sebeple ölüler "sessizlik kuleleri" denilen yüksek mekânlarda çıplak olarak yirtici kuşlara terk edilirdi (Noss, s. 356).

Yahudilik'te cenaze geleneği İsrailoğulları dönemine kadar uzanır. İbrâni dilinde ölmekte olan kişi için goses kelimesi kullanılır. Goses durumunda olan biri yakınlarını yanına çağırarak onlarla helâlleşir. Gosesin "mvt" (ölüm) hali gerçekleştiğinde elleri, ayakları, çenesi bağlanarak gözleri en yakını tarafından kapatılır ve göbeğine metalden bir nesne konulup evdeki aynalar ters çevrilir. Daha sonra vücut kılları tıraş edilen ve tırnakları kesilen ceset yıkanır; keten bir kefenle sarılır ve bir teskere üzerine yatırılarak defnedilmeye hazır hale getirilir. Erken dönemlerde Hz. Yûsuf'tan başkası tabuta konulmamış olup (Tekvîn, 50/26) bu âdet çok geç dönemlerde benimsenmiştir. Yahudilerde cenazeler Ortaçağ'a kadar kaya kovuklarına bırakılırken daha sonra mezarlara gömülmeye başlanmıştır. Tabut mezara konulduğunda herkes üzerini kapatmak için bir parça toprak atar ve bu sırada Tevrat'tan dualar okunur. Definden sonra orada bulunanlar hızla mezarlığı terk ederler. Geleneğe göre bu kaçış, cemaatin mezar sorgusuna gelen meleklerin sesini duymaması içindir (Gardner, I, 676).

Hristiyanlar ilk dönemlerde yahudi geleneğini uygulamışlardır. Ölmekte olan

kişi yakınlarını yanına çağırır ve onlarla helâlleşirdi. Ölümün vuku bulmasından sonra genellikle bir yaşlı kadın tarafından gözleri kapatılıp çenesi, elleri ve ayakları bağlanarak yıkanan ceset keten bir beze sarıldıktan sonra şehir dışında kayalara oyulmuş basit bir mekâna defnedilirdi (Resullerin İşleri, 9/37; Markos, 15/46; Yuhanna, 11/44). XI. yüzyıldan itibaren yahudi geleneklerinden kopma baş gösterdi. Cenazenin taşınması sırasında çan çalma âdeti benimsendi ve törene katılanlarla yas tutanların tamamı siyahlar giymeye başladı. Bugünkü Hristiyanlığa göre yakınları ölüm halindeki kişinin etrafına toplanır; rahip, ağzına "viaticum" (aşa-i rabbânî, Hz. İsa'nın son akşam yemeğini sembolize eden son lokma) koyar ve istavroz çıkarttırarak şahsı son defa takdis ettikten sonra "extreme unction" adı verilen el ve ayakların yağ ile meshedilmesi işlemini yapar (yalnız Katolikler'de). Ceset tabut içinde kiliseye götürülür; burada rahip tarafından son dua ve tabut üzerinde "son tövbe" işlemi yapılır. Kilise-deki törenin arkasından mezarlığa götürülen tabut, başında kutsal kitaptan parçalar okunduktan sonra gömülür. Ayrıca ölü istek üzerine yakılabilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

S. Matthews, *A Dictionary of Religion and Ethics*, London 1921, s. 126; J. B. Noss, *Man's Religions*, London 1969, s. 356; F. Brandon, *A Dictionary of Religion and Ethics*, London 1970, s. 224, 225; J. Gardner, *Faiths of the World*, London, ts., I, 676; H. Rabinowicz, "Death", *EJd*, V, 1420-1426; W. G. Walshe v.dğr., "Death and Disposal of the Dead (Chinese-Hindu-Jewish)", *ERE*, IV, 450-454, 475-479, 497-500.

KÜRŞAT DEMİRCİ

İslâm'da Cenaze. İslâm dinine göre insan kâinatın küçük bir parçasını oluşturmaya rağmen büyük bir değer taşır. Kur'an-ı Kerim'de, ilk insan Âdem'in bizzat Allah tarafından yaratılıp O'nun ruhundan kendisine üflendiği, meleklerin tâzim ve hürmetini kazandığı ifade edildikten başka yeryüzünde bulunan her şeyin insan için yaratıldığı, hatta göklerde ve yerde yani evrende mevcut olan imkânların onun emrine verildiği belirtilir. Çünkü insan duygu ve düşünce yeteneklerine sahiptir; kendini, çevresini ve yaratıcısını tanıyan bir canlıdır. Bu kadar yüceltilen inancın insanın yok olması, fenâ bulmaması gerekir. Ölüm, maddî şartların çevrelediği fânî hayattan ebediyete geçişi sağlamak için işleyen bir mekanizmadır. Kur'an'da, Allah yolunda öldürülenlerin gerçekte ölü de-

ğil diri oldukları ifade edilmiş (el-Bakara 2/154; Âl-i İmrân 3/169), ayrıca Allah ve Resulü'ne itaat eden, yani mümin olan herkesin fenâ bulmaktan kurtulup ebedileşen peygamberler, sadık kullar, şehidler, sâlihlerle beraber olacağı ve ebedî mutluluğa ulaşacağı haber verilmiştir (en-Nisâ 4/69). Buna göre ölüm, Allah ile münasebetlerini kesmeyen insanlar için saadetlerle dolu yeni ve ebedî bir hayatın başlangıcıdır. Bu sebeple ölen kişi, cenazesinin yıkanması, beyaz kefenle büründürülmesi gibi maddî ve abdest aldırılması, namazının kılınması gibi mânevî temizlikle yola çıkmaktadır. İslâm'a göre insan dünya hayatında da öldükten sonra da sevgi ve hürmete lâyıktır. Dolayısıyla cenazeye saygı duygularını rencide edecek hareketlerden kaçınılmalıdır. İslâm dininin cenazeye karşı gösterdiği bu ihtimamın onun geride kalan yakınları, komşu ve dostlarına yönelik teselli edici tarafları da vardır. Ölülere saygı göstermek, yaşayanlara karşı saygılı olmanın bir başka ifadesidir.

Ön Hazırlıklar. Ana fıkıh kitaplarında büyük çapta Hz. Peygamber'in sözlü ve fiilî sünnetine dayanarak tesbit edilen ahkâma göre ölmek üzere bulunan kişi, mümkünse yüzü kibleye gelecek şekilde sağ yanına çevrilir veya başı hafifçe yükseltilip ayakları kibleye doğru uzatılarak sırt üstü yatırılır. Yanında bulunanlardan sevdiği biri, duyacağı şekilde kelime-i tevhid getirerek hastanın da söylemesine imkân sağlar (Müslim, "Cenâ'iz", I; Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 20). Ancak sıkıntılar içinde bulunan hastaya kelime-i tevhid getirmesi teklif edilmemelidir. Ölüm halindeki hastanın yanında Yâsin sûresinin okunması da uygundur. Çünkü Hz. Peygamber'in, ölülere Yâsin sûresini okumayı tavsiye eden hadisinin (Ebû Dâvûd, "Cenâ'iz", 20; *Müsned*, V, 26) ölmek üzere olan kişileri de kapsamı içine aldığı kabul edilmiştir. Hasta ruhunu teslim ettikten sonra göz kapakları ve ağız kapatılarak çenesi bağlanır. Başka bir durumda ise sırt üstü yatırılır ve elleri iki yana uzatılır. Elbisesi bu sırada çıkarılır ve üzeri boylu boyunca örtülür. Yanında güzel koku bulundurmamak veya etrafını buhur ile tütsülemek tavsiye edilmiştir. Hanefîler'e göre yıkanınca kadar, Şâfiîler'e göre ise defnedilinceye kadar ölü-nün yanında Kur'an okumak mekruhtur.

Câhiliye döneminde ileri gelenlerden biri öldüğü zaman kabilelere haberciler gönderilip "Fîlân öldü, Araplar mahvol-du" gibi ifadelerle ölüm haberini vermek, yaka paça yırtarak ağlamak âdet haline